

Objektivista szintézis

Béla Tomka: A Social History of Twentieth-Century Europe.

Routledge, London, 2013. 526 oldal.

1989 után a társadalomtörténet-írás a magyar historiográfia talán leginnovatívabb részterületévé vált,¹ az elmúlt években pedig sajátosan inkluzív-nak is bizonyult: ahelyett, hogy – számos nyugati ország historiográfiájához hasonlóan – az új kultúrtörténet képviselői részéről nyílt kihívás érte volna, e virágzó aldiszciplínának helyenként szemlátomást sikerült integrálnia az új kultúrtörténet egyes témáit is.² Ezen évek során Tomka Béla, a Szegedi Tudományegyetem professzora nemcsak a társadalomtörténet-írás egyik legfontosabb hazai reprezentánsává avaszkodt, hanem számos nagy presztízsű kollégájával ellentétben elemzései tárgyát jóval szülőhazája határain túlra is tágitotta. *A Social History of Twentieth-Century Europe* című – eredetileg csaknem azonos formában magyarul kiadott – műve kétségtelül ez irányú kitartó fáradozásainak legjelentősebb eredménye.

E nagyszabású – ráadásul bizonyos szempontokból angol nyelven is kifejezetten eredetinek számító – mű szisz-

tematikus összeurópai társadalomtörténeti összehasonlításokat nyújt. Lapjain Tomka Béla hasznosítja számos diszciplína, többek között a demográfia, a politikatudomány, a közgazdaságtan, de legfőképpen a szociológia eredményeit.³ A rövid bevezetőből, nyolc tematikus részből és érdemi összegzésből álló könyv terjedelmes fejezetei egyrészt a különböző európai nagyrégiók, másrészt egyes országok átalakulásának imponáló mennyiségű kvantitatív indikátorával szolgálnak. Az eredmény – nem túlzás – a kontinens elmúlt századának egyetlen szerző által írt legjelentősebb társadalomtörténeti összefoglalása.

Bár az *A Social History of Twentieth-Century Europe* észrevehetően tankönyvnek készült, több tekintetben mégis innovatívnak nevezhető. Ezek közül alighanem a legfontosabb, hogy lapjain az európai régiók példátlan összehasonlító elemzésére kerül sor: Nyugat- és Kelet-Közép-Európa mellett Dél- és Délkelet-Európa is részletes figyelemben részesül (bár Tomka a Szovjetunió egykori területeinek tanulmányozásától eltekint), és ezen elemzések során e régiók – helyenként kifejezetten markáns – belső sokszínűsége is kirajzolódik. Nem meglepő

¹ E terület egyes ágairól áttekintést nyújt: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.) 2006: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris, Budapest.

² Ennek néhány részletéről lásd Laczó, Ferenc – Zombory, Máté 2012: *Between Transnational Embeddedness and Relative Isolation. The Moderate Rise of Memory Studies in Hungary*. *Acta Poloniae Historica* (106.) 99–125.

³ A magyar nyelvű változat: Tomka Béla 2009: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris, Budapest.

módon – hiszen e régió Európa epicentruma, a három alighanem legfontosabb állam egyaránt ide sorolódik, ráadásul a kontinens lakosainak legnagyobb része is itt él – Tomka különösen sok teret szentel a Nyugat-Európán belüli különbségeknek, visszatérően kiemelve például Skandinávia sajátosságait. A könyv ily módon korábbi szintézisek jelentős kiegészítésével és részben korrekciójával is szolgál: Tomka Hartmut Kaelble, Goran Therborn vagy Colin Crouch műveihez, kötete explicit előképeihez, részben modelljeihez viszonyítva is képes többet és helyenként újat mondani.⁴

Az *A Social History of Twentieth-Century Europe* egyik legkomolyabb érdeme tehát, hogy elemzése – szerzőjük kiváltképp mély kelet-közép-európai társadalomtörténeti ismereteivel összhangban – felülemelkednek Európa sokat kárhozott kelet–nyugati megosztottságán. Teszik ezt anélkül, hogy a régiók sajátos arculatát elmosni próbálnák és Európa két felének 20. századi átalakulását egyfajta konvergencia-narratívába próbálnák beleerőltetni. Utóbbi elutasításának alighanem legjelentősebb példája, hogy miközben a század közepét Tomka markáns törésként értékeli, a kelet-európai kommunista hatalomátvételt a régió Nyugat-Európától való elfejlődésének forrásaként is

értelmezi. E téren a szerző elsősorban Goran Therborn beállításával vitatkozik, kötete ennyiben pedig azon poszt-kommunista átértékelési kísérletek közé is besorolható, melyek kritikával illetik a kommunista korszak modernizációs teljesítményével kapcsolatban megörökölt tudásunkat.

A szintézis eközben nemcsak Európa összes jelentős régiójának tárgyalását, hanem a legfontosabbnak tartott társadalomtörténeti aspektusok mindegyikének a bevonását is ambicionálja. A népesség; a családok és háztartások; a rétegződés és mobilitás; a jóléti állam; a gazdaság és munka; a fogyasztás és szórakozás; a politika és társadalom; az urbanizáció; a kultúra, oktatás és vallás mind részletes figyelemben részesülnek, mégpedig oly módon, hogy az egyes fejezetek a változások főbb okainak és összefüggéseinek bemutatását is célozzák. A kiadvány ezen túl e kutatási területek tanulmányozásának alapvető elméleteit is megkísérli összefoglalni. Eközben Tomka gyakorlatilag végig ragaszkodik a középszintű elméletekhez, könyve így nem fogalmaz meg központi tézist és nagy narratíva kifejtésére sem vállalkozik – a némileg fragmentált narratíva expliciten az egyes témákról való részletes informálás célját szolgálja. Miközben a kötet egyes értelmezései helyenként tagadhatatlanul a modernizációs elméletek hatását mutatják, Tomka az európai társadalmak átalakulását semmiképpen sem kívánja egyirányúnak és megfordíthatatlannak beállítani. Egyes fejezetei eleve meglehetősen különböző dinamikákat mutatnak be és eltérő következtetésekre jutnak.

⁴ Kaelble, Hartmut 1989: *A Social History of Western Europe, 1880–1980*. Gill and Macmillan, Dublin; Kaelble, Hartmut 2007: *Sozialgeschichte Europas: 1945 bis zur Gegenwart*. C. H. Beck, München; Therborn, Goran 1995: *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies, 1945–2000*. Sage, London; Crouch, Colin 1999: *Social Change in Western Europe*. Oxford University Press, Oxford.

A mű centrumában általánosabb szinten a szerző Európa egységesülésének és egyenlenségeinek forrásaival, az európai társadalom kortárs jellemzőivel és jövőbeli esélyeivel kapcsolatos érdeklődése áll. Bár számos fejezet kimutatja, hogy Nyugat-Európa háború utáni nagyfokú egységesülése az 1970-es években sok területen megtorpanni látszott, sőt, helyenként visszajára kezdett fordulni, a szerző összegzésében mégis amellett foglal állást, hogy Európa szociális és kulturális koherenciájának szintje jóval magasabb, mint azt egy ennyire bonyolult földrajzi struktúrájú és etnikailag is ennyire heterogén területtől várni lehetne. A könyv konklúziója a jóléti állam kiterjedtségét, a társadalmi egyenlőtlenségek viszonylag alacsony szintjét, a városi élet minőségi jellemzőit, valamint a családszerkezet domináns formáit nevezi Európa globális összehasonlítások során egyértelműen kirajzolódó sajátos jellemzőinek.

Munkájában Tomka óriási mennyiségű, elsősorban statisztikai adatot szintetizál, könyve e szempontból kétségkívül hatalmas teljesítménynek minősítendő. Fejezetei az európai társadalomtörténet részletes oktatásának alapcélját is minden bizonnyal remekül fogják majd szolgálni. A szerző emellett helyenként statisztikai adatainak historizálására is törekszik. Forrásainak önreflexív megközelítése – és ennek részeként a statisztikák sajátos konstruáltságával való nyíltabb

szembenézés – egyes érveit ugyanakkor még szofisztikáltabbá tehetné volna. A könyv mennyiségi mutatók iránti határozott preferenciája egyben azt is eredményezi, hogy lapjain nemcsak a történeti cselekvők és cselekedeteik, de mentalitásaik és értékvilágaik is csak viszonylag korlátozott figyelemben részesülnek. Jellemző adalék e téren, hogy amikor az új kultúrtörténet egyes kiemelt témái – mint például a városi terek használata vagy a turizmus története – egyáltalán tárgyalásra kerülnek, a szerző erre is inkább kvantitatív eszközök segítségével kerít sort.

Az *A Social History of Twentieth-Century Europe* megközelítésmódja tehát egyértelműen a társadalomtörténet-írás klasszikusaira emlékeztet, Tomka Béla a társadalomtörténészek legfontosabb feladatának explicite a különböző társadalmi csoportok és osztályok sajátosságainak és az intézményes rendhez való viszonyának bemutatását nevezi. Műve ily módon nemcsak az európai társadalomtörténet-írás kimagasló teljesítménye, de egyúttal olyan szintézis is, mely a társadalom mélységesen objektivista, ezáltal pedig nagyon is modern megközelítésével szolgál. Az eredmény ily módon az elemzett kor sztenderdizációba, kvantifikálásba és objektivizmusba vetett hiteinek és az elemzés módjának lenyűgöző, bár helyenként bizonyos kételyeket is ébresztő szimbiózisa.

Laczó Ferenc